

Claudia S. Popescu

Chestiunea celților intracarpatici și câteva prezumții de relativizat

Într-un recent și demn de semnalat articol apărut sub semnătura cercetătorilor Aurel Rustoiu și Sandor Berecki¹, sunt readuse în discuție câteva aspecte ale interferențelor culturale - autorii delimitează chiar mai clar domeniul, circumscriindu-l circulației bunurilor imateriale² - dintre comunitățile celtice și celtoide³ așezate în bazinul transilvan în secolele IV-III î.Hr. și, respectiv, autohtoni. În egală măsură relevantă și incitantă, această tematică (în care cel puțin Aurel Rustoiu are ample și valoroase antecedente) ridică și o serie de probleme metodologice sau, după caz, conceptuale, care exced problematica articolului sus-citaților autori⁴.

Un prim item asupra căruia dorim să atragem atenția este prezumția că din coabitarea coloniștilor (grupurile celtice așezate în spațiul intracarpatic, în mai multe faze, între jumătatea sec. IV î.Hr. și primele decenii ale celui următor) și autohtoni ar rezulta cu necesitate noi comunități, care ar deveni, în succesiune logică, suportul hibridizării unor trăsături și practici culturale⁵. O primă obiecție pe care o ridicăm este că, în cazul dat, nu există suficiente elemente care să ne permită să vorbim de o coabitare propriu-zisă între cele două clase de comunități, chiar în termeni probabilist-statistici, adică de situație dominantă. Statusul de coabitare presupune o stare de interacțiune permanentă între grupurile sociale respective, care depășește condiția de simplă vecinătate: dacă aceasta era sau nu situația dintre celții/celtoizii care s-au așezat în bazinele Mureșului și Someșului în orizontul cronologic sus-menționat și autohtoni, este greu de susținut în actualul stadiu al cercetărilor, iar faptul că – cel puțin în bazinul Mureșului mijlociu – această vecinătate, ea

1. "Celtic Elites and Craftsmen: Mobility and Technological Transfer during the Late Iron Age in the Eastern and South-Eastern Carpathian Basin", în Berecki, Sandor (ed.), "Iron Age Crafts and Craftsmen in the Carpathian Basin - Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureș, 10-13 octomber 2013", Ed. Mega Târgu Mureș 2014, pg. 249-278

2. Formula preferată de autori este "intellectual products", care, dacă o raportăm chiar la explicitarea însoțitoare ("practices, ideologies, technologies, beliefs" - Rustoiu-Berecki 2014, pg. 249), nu este întru totul echivalentă

3. Utilizăm, în complementaritate, și acest termen, pentru a sublinia că luăm în considerare și posibilitatea ca cel puțin unele dintre grupurile alogene antrenate în această mișcare migratorie generată de mișcarea celtică să aibă, de facto, alte identități etno-culturale

4. De la sine înțeles, așadar, nu există nici o intenție de raportare polemică la articolul citat, preocupările noastre îndreptându-se spre semnalarea unor aspecte conceptual-metodologice de sine stătătoare

5. Rustoiu-Berecki 2014, pg. 249

însăși discutabilă⁶, a fost de mică durată⁷ pledează pentru un răspuns mai curând negativ. Tot către un răspuns negativ pledează și dimensiunile relative ale societăților angajate: nici ansamblul de comunități locale autohtone, nici cel al grupurilor celtice nou-sosite prezumabil implicate în coabitare n-au depășit ordinul de mărime al zecilor de mii, fapt care limitează semnificativ frecvența, diversitatea și amplitudinea contactelor reciproce⁸. Cel mai probabil – și subliniem că ne păstrăm în sfera principialității probabilistice – nu se poate vorbi de o coabitare de ansamblu, ci doar de situații punctuale (susceptibile de a fi separat grupurile respective de rețeaua generală a comunităților coloniste, în momentul reluării procesului migrator), pentru etape secundare ale vecinătății.

În directă conexiune cu acest item, semnalăm și faptul că nu toate inovațiile susceptibile de a fi apărut în registrul bunurilor imateriale în consecința directă a colonizării celtice sunt manifestarea unei hibridizări culturale, derivate sau nu din statusul de coabitare. Spre exemplu, elementele noi de vestimentație⁹ (altminteri, întru totul secundare, care – în cazul analizat - se limitează la motive, ornamente și alte elemente de detaliu, neimplicând plusuri tehnologice sau tehnico-organizaționale) își puteau face apariția, la fel de bine, și ca inovații produse în rândul comunităților autohtone în urma experienței culturale a vecinătății (prin imitație sau ca reevaluare autoidentitară). Pe deasupra, nu se poate ignora faptul că atunci când se pun în evidență analogii arheologice, situațiile în care se poate stabili cu suficientă precizie cine pe cine a influențat¹⁰ constituie excepții rarissime.

Încă și mai important (inclusiv dacă luăm în considerare anvergura semnificațiilor pe care i le atribuie, în foarte mare măsură cu justificare, autorii sus-citați¹¹) este poziția pe care o pot avea artizanii în procesul de generare a inovației și, pe această cale, a remodelării unei (sau unor) componente particulare ale complexului cultural-identitar¹². Vom începe, nu neapărat în ordine structuralistă, cu punerea sub semnul întrebării a supoziției că clasa artizanilor este caracterizată – și vom folosi exprimarea autorilor referențiali¹³ - printr-o „mobilitate ridicată în timp și spațiu”. Ne exprimăm opinia că vastul material

6. Lectura dispersiei teritoriale a siturilor atribuite autohtonilor traci/tracoizi în epoca pătrunderilor prezumat celtice sugerează – sau, după caz, nu împiedică – și alte interpretări, precum posibila repliere a comunităților locale pe poziții de locuire cu un grad de securitate mai ridicat sau chiar o dislocare de proporții, chiar dacă temporară

7. Chiar dacă am avea de-a face cu o locuire continuă a factorului celtic în arealul intracarpatic pe durata dată (jumătatea sec. IV î.Hr.-primele decenii ale sec. III î.Hr.) – ceea ce, deocamdată, nu este nici demonstrat, nici contrademonstrat – ne-am afla în situația în care o mare parte (peste o treime, potrivit proiecțiilor demografice) a coloniștilor care au participat la descălecarea să fi luat parte și la reluarea migrației

8. Avem în vedere acele contacte de natură să faciliteze un proces de hibridizare culturală și nu pe cele lipsite de consecințe în planul coabitării (confruntări violente episodice, stabilirea unei relații de dominație de la distanță, medierea contactelor de către membrii elitelor etc.)

9. Acestea sunt evocate de Rustoiu și Berecki în fruntea listei de exemple-indicatori ai hibridizării

10. Nu avem în vedere, aici, doar răsturnarea raportului de influență, ci și situațiile în care comunitățile aflate în acest raport se află sub influența unei părți inovative terțe sau cele în care inovarea este difuză (neatribuibilă ferm unei singure părți)

11. La Aurel Rustoiu, tema artizanilor s-a dezvoltat într-o autentică și întru totul binevenită direcție de cercetare sistemică

12. Insistăm asupra faptului că numeroși cercetători de la noi comit eroarea de a trata conceptul de identitate ca fiind unul monolitic, ceea ce deschide calea către abuzul de interpretare în cheie dominant (sau exclusiv) etno-culturală

13. Rustoiu-Berecki 2014, pg. 250

invocat în susținerea acestei lecturi nu poate primi în mod univoc această interpretare: foarte frecvent, în epoca dată și nu numai, bunurile materiale parcurg circuite spațiale (sau spațio-temporale) disjuncte de cele ale producătorilor, în formula schimburilor din aproape în aproape, a comerțului propriu-zis, a deposedării violente (jaf, tribut, ș.a.m.d.) sau, mai ales la nivelul elitelor politice, a dăruirii. Chiar și în societățile cu un indicator ridicat de urbanitate, ceea ce implică și un proces accentuat de specializare profesional-economică generator al unei autonomii individuale ridicate a artizanilor – așa cum sunt polisurile grecești, cu care comunitățile autohtone din spațiul intracarpatic au contacte istoricizate înainte de sosirea coloniștilor celți/celtoizi – meșteșugarul propriu-zis are o disponibilitate redusă de deplasare, atât din cauza reținerii în adoptarea de riscuri (ca și conduită personală sau de reglementare a comunității în care e integrat¹⁴), cât și pentru că distribuirea (comercializarea) bunurilor fabricate de acesta este o altă specializare, care necesită alte abilități. Cu atât mai mult era prizonier propriului său statut artizanul din societăți cu structuri organizaționale încă preponderent tribale, precum cele celtice, în care deținerea unor indivizi cu asemenea abilități era rară și de prețiozitate strategică, atrăgând din partea elitelor un comportament de accentuat control posesiv. De altfel, de ce ar trebui să presupunem că artizanii din aceste comunități ar fi avut o mobilitate individuală specifică, atâta vreme cât deplasarea lor în spațiu este explicabilă prin deplasarea în întregul lor a comunităților din care aceștia fac parte¹⁵.

O discuție aparte comportă problema circuitelor pe care se transmit tehnologiile (în sensul extins al termenului, de ansamblu al cunoștințelor necesare fabricării), circulația acestora fiind, cu necesitate probabilist-statistică, substanțial mai legată de cea a deținătorilor acestui capital formativ. Dar conexiunea dintre statutul de deținător al unei tehnologii și cel de gestionar al tainelor (druid, șaman, vraci), care ne este propusă cu insistență – și, de altfel, cu bună funcționalitate – nu poate fi, totuși, absolutizată: în epocă, abilitățile de meșteșugar pot fi deprinse (este adevărat, tot ca un fapt excepțional) și prin diferite forme de ucenicie în factoriile din lumea mediteraneană, cu care lumea artizanilor celți, traco-iliri ș.a.m.d. este îndeaproape interconectată. Derivat din aceasta, se mai pune și o altă problemă: putem atribui clasei artizanilor calitatea de singur generator al inovației? Opinăm – și apreciem faptul că această sugestie este inclusă și în articolul sus-citat – că răspunsul este negativ, întrucât noutățile care pot fi asociate cu prezența coloniștilor celți/celtoizi, deopotrivă în plan descriptiv sau tehnologic, nu au caracter revoluționar, o mare parte dintre ele (mai ales în ceea ce privește ornamentele și accesoriile) putând fi impuse de comanditari – adică de o elită politico-economică despre care nu ne putem îndoii că dobândise într-o mare măsură, mai ales datorită ofertelor comerciale, sentimentul posibilului.

Desigur, toate aceste observații nu sunt de natură să pună sub semnul întrebării

14. Situațiile în care accesul la meșteșugari devine el însuși o marfă sunt atestate, în spațiul carpato-dunărean, până târziu, în epoca acordurilor daco-romane privind furnizarea de meșteșugari romani către curtea de la Sarmizegetusa

15. Mișcări de mai mare sau mai mică amplitudine spațio-temporală au, de altfel, în epoca, nu numai diferitele neamuri de celți, ci și comunități din spațiul iliro-dalmatic, tracic etc., fiecare făcând dovada (prin amprentele arheologice considerate de specificitate identitară) a deținerii, printre membrii lor, a unui număr deloc neglijabil de artizani

concluzia generică formulată de cei doi autori – inclusiv în acest demers pe care ținem să-l salutăm încă o dată -, privitoare la faptul că episodul prezenței celtice în spațiul intracarpatic a avut contribuții importante la mutațiile de organizare social-politică, înzestrare tehnico-militară și reformulare culturală pe care le înregistrează comunitățile din acest areal. Mecanismele prin care s-au produs aceste mutații sunt însă mult mai complexe, raportul de intensitate a influențelor rămâne net înclinat către universul protourban-protoindustrial al lumii mediteraneene, iar societatea autohtonă nu este nicidecum un element pasiv al acestei ecuații – o ecuație al cărui rezultat, de altminteri, nu conduce spre ideea unei reconfigurări identitare în sens clasic, etno-cultural.